

Carlssons oskuldsfulla minnesskrift

■ Kolumn



Lars
Jonung

I slutet av 1980-talet drogs Sverige ner i den djupaste ekonomiska krisen under efterkrigstiden. Ingen kunde föreställa sig - före krisen - att en välfärdsstat som den svenska så snabbt kunde hamna i depression med rekordhög arbetslöshet, sönderfallande banksystem, exploderande budgetunderskott och långvarig stagnation.

Vem bar ansvaret för krisen? Två huvudpersoner har avlagt vittnesbörd: Kjell-Olof Feldt, finansminister under åren 1982-90, och Bengt Dennis, riksbankschef 1982-93. Först ut på plan var Feldt med ett försvars-tal i "Alla dessa dagar". Sedan följde Bengt Dennis med sin tolkning i "500 procent".

Finansministern hävdar att Riksbankens politik borde ha varit stramare när kreditmarknaden avreglerades 1985. Då hade krisen blivit mindre omfattande. Som väntat delar riksbankschefen inte finansministerns syn. Enligt Dennis borde Feldt i stället ha stramat åt finanspolitiken för att motverka avregleringens expansiva effekter.

SÅ HAR UTSAGORNA stått mot varandra - tills i dag. Nu har den som ytterst var ansvarig för regeringens politik under dessa år, nämligen den dåvarande statsministern Ingvar Carlsson, brutit tystnaden. Hans bild av krisen målas upp i ett centralt avsnitt i den digra minnesvolymen "Så tänkte jag". Det är ett viktigt dokument. Statsministerns vittnesmål - förvisso sent inkommet - har länge saknats i detta krisdrama.

Hur förklarar då Carlsson att en s-regering kunde ge oss en kris som blev mer långvarig än till och med 1930-talets ekonomiska depression? Hans memoarer ger bilden att det socialdemokratiska partiet stod för en ansvarsfull ekonomisk politik under 1980-talet. Valet 1982 vann partiet på krav på expansion och på kritik av den borgerliga regeringens sparprogram. "Svängrum inte svängrem" som oppositionsledaren Olof Palme formulerade budskapet. Vid valet 1985 och 1988 kunde sedan s-regeringen behålla makten på grund av god ekonomisk politik och goda tider - allt enligt Carlsson. Valsegern 1988 var en särskild källa till glädje för honom. Det var hans första val som statsminister efter mordet på Olof Palme.

Friden och fröjden tog ett hastigt slut 1989. Då - strax efter valsegern - föll korthuset ihop till Carlssons förvåning. Finansministern meddelar en bestört statsminister att den svenska ekonomin är överhettad. Den behöver raskt kylas av. Statsministern känner sig lurad, förd bakom ljuset av sin vän. Regeringen klarar inte uppgiften. Panik utbryter. Feldt överger sin post. Regeringen Carlsson lämnar in sin avskedsansökan. Den återkommer i en ny version, men förlorar makten till de borgerliga partierna i valet 1991. Dessa får uppgiften att hantera den allt djupare krisen.

SÅ LYDER I KORTHET den Carlssonska histo- rieskrivningen. Den är dock djupt missvisande. Carlssons perspektiv är nämligen felaktigt - det är alldeles för kortsiktigt. Svensk stabiliseringspolitik spårade inte ur efter valet 1988. Den spårade ur långt tidigare. Mer precist, fel växel lades in när socialdemokratin återkom till makten efter valet 1982 och omedelbart slog till med den så kallade superdevalveringen på 16 procent.

Tanken var att denna offensiva devalvering skulle rivstarta den svenska ekonomin. Idén utformades 1981 i den så kallade krisgrupp som socialdemokraterna tillsatte i opposition och som - just det - Ingvar Carlsson var ordförande för. Var och en som läste dess rapport såg budskapet: kommer socialdemokraterna till makten, kommer kronan devalveras. Så blev också fallet.

Den ekonomiska forskningen visar emellertid att superdevalveringen var onödig. Svensk ekonomi var i balans före devalveringen. Kostnadsläget utgjorde inget problem. Hade den nya s-regeringen år 1982 haft is i magen, fortsatt den borgerliga regeringens sparlinje med en kartoffelkur - den danska strama politiken under 1980-talet - så hade den djupa krisen kunnat undvikas.

Nu sköt i stället jättedevalveringen i väg svensk ekonomi på en helt annan bana. Den kortsiktiga "kicken" från superdevalveringen och dess stora vinstregn över börserna öppnade för valseger för s-regeringen 1985. Men devalveringen byggde också upp likviditeten i svensk ekonomi. Detta bidrog starkt till Riksbankens avregleringsbeslut i november 1985, vilket i sin tur släppte fram en ny våg av spekulation och börsyra. Bubblan sprack till slut 1989 - men först hann den säkra Ingvar Carlssons regeringsinnehav i valet 1988.

TYVÄRR SAKNAR CARLSSONS memoarer denna beskrivning av 1980-talet. Hans kortsiktiga perspektiv gör att han inte ser hur den ekonomiska och politiska utvecklingen hänger samman på lång sikt - i ett enda system. I stället för systemanalys blir det självberöm när konjunkturen går upp. När den går ner, när bubblan spricker, hamnar skulden någon annanstans, i första hand hos Feldt.

För forskare inom politisk ekonomi är 1980-talet en slående illustration av hur den svenska ekonomin och därmed väljarna på kort sikt kunde påverkas och manipuleras genom stabiliseringspolitiken, dvs genom devalvering och andra former av expansiv politik i samband med valen. Ingen annan svensk regering har lika aggressivt och framgångsrikt drivit denna taktik som trion Palme-Carlsson-Feldt. De spelade högt med svensk ekonomi - tills krisen kom.

VARFÖR FINNER INTE läsaren denna analys i Carlssons bok? Det finns två möjliga svar. Antingen begrep statsministern inte vad som hände med svensk ekonomi under 1980-talet. Han bara hängde med i svängarna - medan andra krafter styrde och ställde. "Så tänkte jag" framstår då som en passande titel på en oskuldsfull minnesskrift.

Eller så var Carlsson en skicklig pokerspelare inom den ekonomiska politiken. Som sådan vill han inte avslöja sina tricks - inte ens i sina memoarer. I efterhand kan ju många känna sig förda bakom ljuset - såsom Feldts memoarer skapade besvikelse bland partitroende genom sin uppriktighet. Därför tiger Carlsson om sanningen. Den skulle störa bilden av den ärlige och ansvarstagande politiker som Carlsson önskar lämna efter sig.

Detta tolkningsproblem kommer inte att dyka upp i framtida memoarer av svenska statsministrar. I dag - med en oberoende Riksbank och flytande kronkurs - kan nämligen regeringen inte styra över räntan, kronans kurs, Riksbanken och konjunkturen och därmed påverka väljarna som fallet var före avregleringen på 1980-talet. Och väl är det.

Lars Jonung är professor, forskare vid EU-kommissionen och fristående kolumnist i Dagens Nyheter